

שעור יז: הסעודה

ברכות: מא ע"ב – מג ע"א

בהלכות ברכות, יש משמעות לשאלה באיזה שלב של הסעודה נאכל כל אחד מן המאכלים. יש מאכלים שנפטרים מברכה בעקבות ברכה קודמת בסעודה, ואחרים שאינם נפטרים. ישנו שלב של "לפני הסעודה" ו"אחרי הסעודה", וישנם מאכלים שהם חלק מן הסעודה ואחרים שאינם חלק ממנה. מן הדיון בכל הפרטים הללו, מצטיירת תמונה של הסעודה כמושג בעל משמעות עצמית, בהלכה ובאגדה. השעור יעסוק בדמותה של הסעודה העולה מתוך פרטי הלכותיה.

עיקרי השעור

א. **כיצד סדר סעודה?** הלכות שונות מהלכות ברכות תלויות בשאלת מיקומו של המאכל או המשקה בסעודה. הגדרת סעודה נעשית באופנים שונים. על ידי המאכלים ועל ידי הסועדים. המיקום, הזמן והמודעות של הסועדים – כולם משמעותיים לקביעת ה"סעודה". מתכונת הסעודה המתוארת בתוספתא ובגמרא היא מתכונת של סעודה רומאית בימי המשנה, יש לברר מה מתוך מרכיבי הסעודה הללו נחשב לבעל ערך הלכתי או מוסרי, ומה אינו אלא תיאור עובדתי של נסיבות שעתידות להשתנות ויש להתאים את ההלכה לשינויים בדפוסי הסעודה.

ב. **קישורם של מיני המאכלים לסעודה:** ישנם מאכלים שמגדירים את הסעודה – בראשם ובעיקרם הפת. ישנם מאכלים שבאופן מובהק אינם שייכים כלל לסעודה, כדוגמת פירות ומיני מתיקה הבאים רק לקינוח. וישנם מאכלים הנאכלים בפני עצמם כדי להשביע, או כחלק מן הסעודה. הדיונים בגמרא ובמפרשים בשאלה אימתי מברכים על המאכלים השונים, מצביעים גם על תפיסות שונות במהותם ותפקידם של המאכלים, וגם על תפיסות שונות בהבנת תפקידה המגבש של הסעודה.

ג. **אחד מברך לכולם:** קיים מתח בסיסי בין הערך שכל אדם יברך את ברכתיו לעצמו, לבין הרצון לאגד את כל המסובים סביב סעודה אחת באמצעות הברכה. הדיונים בשאלה אימתי "אחד מברך לכולם" נובעים מן המתח הזה. מעמדה המיוחד של ברכת המוציא, כברכה המאגדת את כל הסועדים יחד, מעיד על המגמה לכונן סעודה משותפת לכלל המסובים.

ד. **הסבה:** כשם שנתונים אובייקטיביים כדוגמת אכילת פת קובעים מסגרת סעודה, כך גם נתונים סובייקטיביים, של הסכמה ורצון של המסבים לסעוד יחד. ההבדל בין "הסבו" לבין "ישבו לאכול" הוא שרק בהסבה אחד מברך לכולם. הדיון בשאלה כיצד נוצרת "הסבה", מצביע על אחדים מן המאפיינים של סעודה. בעיקר במה שנוגע לדרכם של המשתתפים להביע את עניינם בסעודה משותפת.

ה. **נימוסי הסעודה:** במהלך הפרק מופיעים נימוסי סעודה מגוונים. חלק מהם שייכים להלכות דרך ארץ של הסעודה ונובעים מצרכיה וסדריה. חלק מהם נובעים מסדרים חברתיים ומוסכמות חברתיות כלליות, והם מוצאים את מקומם בסדרי הסעודה, כביטוי למקובל בחברה, כשם שסדרים אלה באים לידי ביטוי גם בבית הכנסת ובבית המדרש.

ו. **הסעודה – מהות וסמל:** התמונה הכללית העולה מן העיון במקומה של הסעודה בהלכה ובאגדה מורה שהיא אחת מאבני היסוד של עבודת ה'. שלחנו של אדם דומה למזבח, והבטים שונים של הלכות, דרך ארץ, סדר חברה והגות מתנקזים אליה. ככזו, היא מהוה גם משל וסמל לתחומים שונים של החיים והתרבות האנושית. בכלל מושג הסעודה ובפרטים שונים מתוכה.

כיצד סדר סעודה?

משנה ה' ו-ו' בפרק "כיצד מברכין" הן מוקד הדין בהלכות ברכות ראשונות במהלך סעודה. משניות אלו מניחות כמובן מאליו את קיומה של מסגרת הסעודה, הנקראת בלשון משניות אלו "המזון". במשנה ה', ישנו יין שלפני המזון ויין שלאחר המזון, פרפרת שלפני המזון ופרפרת שאחרי המזון. ומכך ברור, שהסעודה בנויה משלשה חלקים, החלק המקדים, גוף הסעודה והחלק המסיים. במשנה ו', מתוארת הסעודה כמסגרת חברתית: יש בה שני מצבים, מצב של "יושבין לאכול" שבו כל אחד ואחד מברך לעצמו, ומצב של "הסבו" שבו אחד מברך לכולם. מבלי להכנס לפרטי הלכות הברכות, אפשר לראות כבר ממבט ראשון, שההסבה מאגדת את הסועדים לחבורה אחת ולכן אפשר שאחד יברך לכולם. מבחינת מרכיבי הסעודה, מונה המשנה שלשה סוגי מאכלים: פת, פרפרת ומעשה קדרה. משקה: יין, ורכיב נוסף של "מוגמר" המגיע בסיום הסעודה. המשנה אינה מזכירה במפורש בהקשר הנוכחי את המונח של סעודה, אבל בתוספתא הוא מפותח ומוסבר באר היטב.

משנה ה'
ברך על היין שלפני המזון פטר את היין
שלאחר המזון ברך על הפרפרת שלפני
המזון פטר את הפרפרת שלאחר המזון
ברך על הפת פטר את הפרפרת על
הפרפרת לא פטר את הפת ב"ש אומרים
אף לא מעשה קדרה:
משנה ו'
היו יושבין לאכול כל אחד ואחד מברך
לעצמו. הסיבו אחד מברך לכולן. בא להם
יין בתוך המזון כל אחד ואחד מברך
לעצמו, לאחר המזון אחד מברך לכולם.
והוא אומר על המוגמר אע"פ שאין מביאין
את המוגמר אלא לאחר הסעודה.
משנה ברכות פרק ו'

הלכה ח

כיצד סדר סעודה? אורחין נכנסין ויושבין על ספסלים ועל גבי קתדראות עד שיתכנסו נתכנסו כולן נתנו להם לידיים כל אחד ואחד נוטל ידו אחת מזגו להם את הכוס כל אחד ואחד מברך לעצמו הביאו לפנייהם פרפראות כל אחד ואחד מברך לעצמו עלו והסבו ונתנו להם לידיים אע"פ שנטל ידו אחת נוטל שתי ידיו מזגו להם את הכוס אע"פ שברך על הראשון מברך על השני הביאו לפנייהם פרפראות אע"פ שברך על הראשונה מברך על השניה ואחד מברך לכולן הבא אחר שלש פרפראות אין לו רשות ליכנס

הלכה ט

אמ' רב שמעון בן גמליאל זה מנהג גדול היה בירושלם פורסין מטפחת על גבי הפתח כל זמן שהמטפחת פרוסה אורחין נכנסין נסתלקה מטפחת אין רשות לאורחין ליכנס תוספתא ברכות פרק ד

מתכונת הסעודה המתוארת בתוספתא הוסברה כתאור של מתכונת הסעודה המקובלת בעולם התרבות הרומאית בזמנם של התנאים. ר"ש ליברמן כותב בתוספתא כפשוטה, על הברייתא הזאת, את המלים הבאות: "הלכה זו מתארת את מנהגי הסעודה בזמן העתיק אצל נכבדי העם, ונכללו כאן כמה פרטים שאין להוציא מהם מסקנות להלכה, מפני שמקורם נעוץ בנימוסי המקום ולא בהלכה, ובדרך כלל הסדר מתאים למנהגי הרומאים בסעודה וגם של היונים בתקופה המאוחרת, ואין כאן "הלכה בסעודה".¹ ההפרדה שמציע הר"ש ליברמן בין מנהגי סעודה לבין הלכות אינה פשוטה כלל ועיקר, מכיון שכבר בהלכה הראשונה, בצד התיאור של התאספות הקרואים וסדר ההסבה, ישנו גם תיאור של סדר נטילת הידיים והברכות על הפת והפרפראות, שהם בודאי עניינים הלכתיים. מובן, שהלכה ט' המתארת את השימוש במטפחת הפרוסה על הפתח כדרך להסדיר את הגעת האורחים לסעודה אינה הלכה. ואפילו זו, נראה שלא הובאה לתוספתא רק כדרך סיפור בעלמא, אלא שיש בה כדי להורות הלכות דרך ארץ בסעודה.

¹ תוספתא כפשוטה ברכות עמ' 62. ר"ש ליברמן מדגיש שבהלכה י"א נאמר במפורש "הלכה בסעודה", ומכאן שיש בברייתא חלקים שאינם הלכה.

ועוד מנהג אחר היה בירושלם מוסרין סעודה לטבח, אם נתקלקל דבר בסעודה עונשין את הטבח, הכל לפי כבוד האורחין והכל לפי כבוד בעל הבית תוספתא ברכות די

יש להבחין בדיון שבתוספתא בין שלשה מרכיבים. האחד, הלכות פסוקות ממש. כגון ההלכות של סדרי הברכה על הפת והפרפרת שמצאו את מקומן גם במשנה, בלא תאור סדר הסעודה. השני, הלכות התלויות במבנה הסעודה, כדוגמת ההלכה של נטילת יד אחת ושתי ידיים, תחילת הסעודה בפרוזדור והמשכה בטרקלין, שהן הלכות המשתנות בהתאם

למבנה הסעודה. לדוגמה, בליל הסדר, שבו אין אוכלים דבר קודם שמסבים,² חסר כל הפרק המקדים של הפרוזדור, ולכן סדרי הסעודה משתנים, ומתוך כך גם חלק מהלכותיה.³ אפשר ללמוד הלכות סעודה גם מן החלק הזה של המשנה, אלא שאין להעתיקן כצורתן מזמן לזמנים ותרבויות אכילה אחרות, אלא להבנין את העקרונות ולהתאימם לנסיבות המשתנות. המרכיב השלישי הוא המרכיב התיאורי של הסעודה, שככל הנראה לא נועד להוות מסגרת סיפורית בעלמא, אלא מקור ללימוד הלכות דרך ארץ, כדוגמת הלכות ט' ו' העוסקות באחריות הטבח ובכבוד בעל הבית והאורחים.⁴

יש לבחון בזהירות, אלו מחלקי תאור הסעודה אינם מחייבים, ואלו מהם נתקבעו כדפוסים מחייבים גם אחרי שנעלמו מנהגי הסעודה הרומאית מן העולם. הדוגמה המובהקת לכך היא ליל הסדר בפסח. המתכונת של ליל הסדר, כוללת את הטיבול המקדים, "שלפני המזון", לאחר מכן מובא השלחן ועליו הפת עם הפרפרת, הסעודה מלווה בשתיית כוסות: לפני המזון, תוך המזון, ואחרי המזון. בסיומה של הסעודה מביאים "אפיקומן" – קנוח סעודה.⁵ כל אלו מבוססים על דגם הסעודה שבתוספתא בברכות. סדר זה נתקבע לדורות, ומעשים שהיו בתקופת המשנה חלק מן הסעודה הרגילה, הפכו להיות סמליים בעולם שבו לא הכירו עוד את מנהגי הסעודה היוונית-רומית. לשם מה נחוץ טיבול בירקות קודם הסעודה?⁶ מדוע יש שלחן נייד שמובא ונעקר ומובא שוב?⁷ האם יש טעם להסב על מטות ולא לסעוד כמקובל ישובים סביב לשלחן?⁸ כל השאלות הללו צפו ועלו בתלמוד הבבלי, וביותר בספרי הראשונים באירופה, כאשר מנהגים אלו כבר לא היו מוכרים כמנהגי סעודה רגילה. המנהגים הללו לא בוטלו, אלא קיבלו משמעות מחודשת וסמלית: הסבה מלאכותית ומאולצת על מסעד הכסא ליד השלחן החליפה את ההסבה הטבעית על המיטות, קערת הסדר החליפה את השלחן האישי הנייד שהיה מקובל בזמן המשנה,⁹ ולאכילת הכרפס בטיבול קודם הסעודה הציגו טעם חדש, להתמיה את התינוקות ולהזכיר את השעבוד.¹⁰ נראה, שבפסח, דווקא מפני שהסדר של הסעודה הפך להיות בסיס לכל טקסי ליל הסדר, הוא נתקבע כך שכמעט לא ניתן לשנותו, ויש בכך גם ערך ותועלת מסוימת, מכיון שבכך הסדר כולו הופך להיות אירוע חריג ויוצא דופן, והוא שונה במהותו ובכל אופיו מסעודת יום טוב רגילה וכל שכן מסעודת חולין. אולם בשאר ימות השנה, אכן נשתנו סדרי הסעודה מכפי שהיו בימי המשנה ואין צורך להתאמץ לשמרם ולשחזרם. מלבד פרטים מסוימים שיש להם משמעות ערכית או הלכתית, כפי שיבואר להלן.

² פסחים פרק י' משנה א'

³ עי' י. תבורי, "פסח דורות", ת"א תשנ"ו, "תיאור הסעודה החגיגית" עמ' 59 - 64

⁴ עי' בתוספתא כפשוטה שהסביר את הפרטים על פי בקיאותו הרחבה במקורות חז"ל ובמקורות היווניים והרומיים. ואין צורך לחזור ולהעתיק דבריו כאן.

⁵ משנה פסחים פרק י'.

⁶ פסחים קטז א

⁷ פסחים קטז ב

⁸ פסחים קטז ב, רשב"ם ד"ה מצה לפני כל אחד, ואין עוקר.

⁹ פסחים קטז ב, תוד"ה למה עוקרין

¹⁰ כל זה נתבאר באריכות על ידי מפרשי ההגדה של פסח וליל הסדר. ובראשם ד. גולדשמידט במבוא ההגדה שלו, וי. תבורי הנזכר לעיל בהערה 3.

א. קישורם של מיני המאכלים לסעודה

הסוגיה האמוראית העוסקת בברכות על מאכלים שהובאו במהלך הסעודה, מופיעה בגמרא לפני משנת "הפת והפרפרת"¹¹ שהיא המשנה שעוסקת בסדר הסעודה. הדיון בסוגיה זו עדיין אינו נובע מהלכות הסעודה, אלא הוא קשור להלכות הברכות הראשונות, בהן עוסקות המשניות הראשונות של הפרק. מתוך כך משתלשל הדיון בשאלה אם יש לברך ברכות ראשונות על מאכלים שהובאו במהלך הסעודה. בשעור הקודם התברר, שלקביעות הסעודה יש חשיבות לא רק לסדר הברכות אלא אפילו לתכנון: פת הבאה בכיסנין הנאכלת לשם קביעות סעודה, מחויבת בברכת המוציא לפנייה והמזון אחריה, אף על פי שכשהיא נאכלת שלא לשם קביעות סעודה, ברכתה מזונו.

איתמר: הביאו לפנייהם תאנים וענבים בתוך הסעודה; אמר רב הונא: טעונים ברכה לפנייהם ואין טעונים ברכה לאחריהם. וכן אמר רב נחמן: טעונים ברכה לפנייהם ואין טעונים ברכה לאחריהם; ורב ששת אמר: טעונין ברכה בין לפנייהם בין לאחריהם, שאין לך דבר שטעון ברכה לפניו ואין טעון ברכה לאחריו אלא פת הבאה בכסנין בלבד. ופליגא דרבי חייא, דאמר רבי חייא: פת פוטרת כל מיני מאכל, ויין פוטר כל מיני משקים. אמר רב פפא, הלכתא: דברים הבאים מחמת הסעודה בתוך הסעודה - אין טעונים ברכה לא לפנייהם ולא לאחריהם, ושלא מחמת הסעודה בתוך הסעודה - טעונים ברכה לפנייהם ואין טעונים ברכה לאחריהם; לאחר סעודה - טעונים ברכה בין לפנייהם בין לאחריהם.
ברכות מא ב

למעשה, מסכימים גם רב הונא ורב נחמן וגם רב ששת, שתאנים וענבים המובאים בתוך הסעודה חייבים בברכה לפנייהם, וכך גם פסק רב פפא – בהנחה שאלו דברים שמובאים שלא מחמת הסעודה. מכך שהגמרא הביאה את מימרת רבי חייא בהקדמת המלים "ופליגא", יש לפרש שלדעת רבי חייא כל דבר הבא בתוך הסעודה נפטר בברכת הפת, גם אם אלו דברים שאינם מחמת הסעודה כלל.¹² הנחת המוצא של מימרת רב חייא, ששאר האמוראים אינם סותרים אותה, היא שבכל סעודה יש פת הפוטרת את מיני המאכל ואפשר שגם יין הפוטר את כל מיני המשקים. כפי שהתבאר בתחילת הפרק, קובעים סעודה רק על הפת. מי שמבקש לקבוע סעודה על דבר אחר, ואפילו זה יין שיש זמנים ואנשים שקובעים עליו סעודה, אינו יכול לעשות כן ובטלה דעתו אצל כל אדם. בשעור הקודם התברר שאפשר לקבוע סעודה גם על מיני מזונות, אולם זאת מפני שהם בעצמם הופכים, עם קביעות הסעודה, למעין פת שמברכים עליה המוציא וברכת המזון. בשעור הקודם נתבאר גם, שיש שני אופנים של קביעת סעודה: על ידי סוג המזון, או על ידי העמדה הנפשית של הסועד. אכילת כזית פת היא קביעת סעודה, אכילת מיני מזונות כשעור סעודה משביעה,¹³ הן "קובעי סעודה" אובייקטיביים. בנוסף לכך, גם המוכנות הנפשית של האדם, המכילה אמירה מפורשת או מעשים כדוגמת הסרת החגורה, נחשבת לקביעת סעודה.¹⁴ נראה, שהמוכנות הנפשית וההתנהגות של הסועד אינה מספקת כדי ליצור מסגרת של סעודה הלכתית מחייבת, שכן אין זה שונה מ"קובע סעודתו על היין". ולכן התנאי של סוג המזון הוא הכרחי, גם אם אינו מספיק תמיד. לפיכך, ההנחה המצויה במשנה, שתמיד ב"סעודה" תהיה פת, היא הנחה מתבקשת.

הגמרא מזכירה שני סוגים של מאכלים המובאים בתוך הסעודה וזקקים ברכה לפנייהם: תאנים וענבים, ופת הבאה בכיסנין.¹⁵ רש"י מבחין בין שלשה סוגי מאכלים המובאים בתוך הסעודה. דברים שבאים "ללפת את הפת", ועליהם אין צורך לברך כלל כי הם טפלה לפת. דברים שבאים "למתק" כדוגמת הפירות והכיסונים, שעליהם יש לברך כי אינם חלק מן הסעודה. ובנוסף – דברים הבאים "שלא מחמת הסעודה", כגון "דייסא וכן

¹¹ "מופיעה לפני המשנה" – הכוונה שהדיון בה נעשה בהקשר של המשנה הקודמת, לפני הדיון בגמרא על משנת הפת והפרפרת. העובדה שהמשנה מודפסת במקום מאוחר יותר כשלעצמה אינה טענה מספקת, שכן שיבוץ המשניות בתוך פרקי הגמרא אינו "מקורי", ויש כתבי יד שבהם המשנה כולה מופיעה בראש הפרק. כפי שהוא בירושלמי דפוס ונציה, וכפי שקיים גם בפרקים בבלי, כדוגמת שני הפרקים האחרונים במסכת ברכות.

¹² כך פירש הרשב"א בד"ה הביאו לפנייהם, ברכות מא ע"ב.

¹³ ג' או ד' ביצים לאדם רגיל, ושעור משתנה לפי כושר השביעה של כל אדם בזמן נתון, כפי שנתבאר לעיל.

¹⁴ מאימתי התחלת סעודה? יש אומרים משיטול ידיו, יש אומרים משיתיר חגורה (שבת ט ב). ע"י בשעור הקודם.

¹⁵ "כיסאני", מילה ארמית המקבילה ל"תרגימא" היוונית. הכונה למיני מתיקה שהיו נאכלים בקינוח הסעודה. הראשונים הצינו פירושים שונים למאכל זה, ולהלכה בשו"ע נתקבלו כל הפירושים למעשה. המאכל המקורי היה מבוסס ככל הנראה על פירות מתוקים, ואילו המאכל שבו מדובר בגמרא וכוודאי אצל גאונים וראשונים מכיל שילוב של מיני בצק ומיני מתיקה. (ע"י בשעור הקודם).

כרחב ותרדיון, שאין לפתן ובאין למזון ולשובע".¹⁶ לדברי רש"י – גם הם מחויבים בברכה לפניהם כי אין בכלל

ודברים הבאים בתוך הסעודה שלא מחמת הסעודה כגון שהביאו פירות בשלחן לקינוח סעודה וקפצו ואכלום בתוך הסעודה שלא לצורך לפתן טעונים ברכה לפניהם שלא עלה על הדעת להיות נכללות בברכת הפת ומ"מ אין טענות ברכה לאחריהם מכיון שנטמעו נטמעו. ולכתחלה מיהא ראוי לו לאדם שלא לקפוץ עליהם ויניחם במקומם כדי שיתחייבו ברכה לפניהם ולאחריהם, אא"כ הוא עושה כן מתוך שמאכלו ערב לו מצד אכילתם והוא שאמרו בתלמוד המערב עיני בר סיסיא כד הוי משלחין ליה מבי נשיאה מקלוסין הוה שביק לון עד לאחר המזון ומברך עליהון תחלה וסוף ואמרו עוד שם רב הונא אכיל תמרין עם פסתיה פי' שהיו באים לו מחוץ אמר ליה רב חייא פליג את בהדי רבך ר"ל עד שאתה קופץ עליהם כדי שתפטר מברכה אחרונה שלהם? אמר ליה אינון אינון עיקר נגוסתי ר"ל עיקר סעודתי. בית הבחירה למאירי ברכות דף מא עמוד ב

לחם הנפטר בברכת המוציא. תוספות חלקו על רש"י, בהסתמכם בין היתר על משנת הפת והפרפרת, ולישיתם, כל מה שבא בתוך הסעודה כחלק מן הסעודה ומטרתו להשביע, כגון בשר ודגים ומיני תבשילים של קדרה – כל אלו הם חלק מן הסעודה ונכללים בברכת הפת.¹⁷ המחלוקת בין רש"י ותוספות נוגעת לשאלה מה תפקידה של הסעודה ביחס להלכות ברכות. רש"י הבין, שהמסגרת המופשטת של הסעודה היא מסגרת רופפת, ואינה יכולה לבטל את עיקר דיני הברכות. הסיבה שבגללה יש מאכלים שאין מברכים עליהם בתוך הסעודה, היא מפני שברכת הפת פוטרם. אולם ברכת הפת פוטרם לפי דיני ברכות הרגילים, שאינם קשורים לסעודה דווקא – ברך על הפת פטר את הפרפרת כי היא באה ללפת את הפת, והוא הכלל של המשנה – שבעיקר וטפלה מברכים על העיקר ופוטרים את

הטפלה. אבל אם יש בסעודה מזון משביע משמעותי, שאינו תלוי בפת – אין הפת פוטרם.¹⁸ לעומתם, סוברים התוספות, שברכת "המוציא" על הפת בתחילת הסעודה פוטרת את כל מאכלי הסעודה, מפני שאין מדובר כאן בפטור הרגיל של עיקר וטפלה, אלא במסגרת מוצקה של "סעודה", שכלולה כולה תחת שתי ברכות, "המוציא" לכל מיני מאכל, ו"הגפן" לכל מיני משקין.¹⁹ בתוך זה, נכלל כל מאכל שהוא חלק אינטגרלי מן הסעודה, ואדרבה, מאכלים מזינים ומשביעים הם עיקרה של הסעודה ונכללים בברכה הראשית. רק מאכלים שאינם שייכים למהלך הסעודה, כדוגמת מיני מתיקה, הם שמחייבים ברכה נפרדת.²⁰

לפי דברי רש"י, ברכת "המוציא" מתייחדת רק לפת. מכיון שבאופן טבעי הפת היא המאכל הבכיר בסעודה, אזי חלק מן הסעודה נסמך אליה כ"לפתן" המלפת את הפת, ונפטר בה. אך אין בברכת המוציא כדי לפטור את כל הכלול בסעודה. ואילו לדברי תוספות, בתוך סעודה, ברכת "המוציא" אינה ברכה על הפת, אלא היא ברכה על הסעודה. ה"לחם" הופך להיות משם של מאכל מסוים, למטאפורה למכלול מזונו של האדם.²¹

¹⁶ ד"ה שלא מחמת הסעודה. ברכות מא ע"ב. וכן פירש בה"ג.

¹⁷ תור"ה הלכתא, ברכות מא ע"ב. בראשונים יש עוד פירושים לסוגיה, ולא נמנה אותם, כי רש"י ותוספות מייצגים את שתי הגישות הקטבויות להבנת תפקידה של הסעודה בעיצוב סדר הברכות הראשונות. הפני-יהושע טוען שמחלוקתם תלויה בגירסה, ולענ"ד איפכא מסתברא, חלופי הגירסאות משקפים את המחלוקת העקרונית.

¹⁸ הפני יהושע מבאר עוד בדעת רש"י – שדבר שאין אוכלים אותו אלא עם הפת, הוא שנפטר בברכת הפת, אבל דבר שמזין בפני עצמו, ואדרבה, מי שאוכלו עם פת נחשב ל"בבלאי טפשי דכרכי נהמא בנהמא" – ודאי אינו יכול להכלל בברכת הפת שהרי הוא עומד לעצמו כמאכל נפרד.

¹⁹ וכן בסופה – שלש ברכות הפוטרות כל הברכות האחרונות

²⁰ מקומם של הפת הבאה בכיסנין" בהקשר זה שנויה במחלוקת. מתוספות משמע שהיא חלק מן הסעודה, ואילו רבנו יונה ועוד ראשונים סברו שמברכים עליה בתוך הסעודה ברכה ראשונה ואחרונה, וכן הובא בשו"ע אורח חיים קס"ח ת, ועי' בפני יהושע בד"ה מיהו בעיקר הדין, שתמה על כך שמפרשי השלחן-ערוך לא הבהירו את קיומה של המחלוקת הזאת.

²¹ בעל המאור מסביר במה שונה ההלכה של רב פפא בדברים הבאים מחמת הסעודה ממשנת עיקר וטפלה, בכך שהוא מחלק בין הביאו את הדברים הללו עם הפת או אחריה. ובוה יש יישוב מסוים לרש"י, שכן ממשנת עיקר וטפלה אפשר היה ללמוד רק על מקרה ששניהם מובאים יחד, והלכת הדברים הבאים בסעודה מחדשת שכך הדין גם לדברים הבאים בהמשך הסעודה – בתנאי שהם טפלה ללחם. לפי זה, גם לרש"י יש תפקיד למסגרת המופשטת של הסעודה, בכך שהיא מאפשרת למזון המובא בהמשך להחשב כטפלת הפת. ובדומה לזה יישבו את דברי רש"י גם תלמידי רבנו יונה על הרי"ף. (דף כט ב)

המאירי, שמפרש את הסוגיה כמו רוב הראשונים, כדעת התוספות, מוסיף לה נופך מוסרי. לפי הגדרתם של התוספות, כל דבר שנאכל בסעודה כחלק מן הסעודה כלול בברכת הפת. הראשונים מסבירים שאכילת פירות שלא כחלק מן הסעודה היא "לתענוג", אך לא ברור מה טיבו של תענוג זה. המאירי מציע פתרון מציאותי: הגישו לשלחן את ה"קינוחים" שנועדו לאכילה בסיום הסעודה, והסועד נתפתה "לקפוץ" ולאכלם בתוך הסעודה. הפירות ומיני המתיקה²² הוגשו בעצם קודם זמנם. והסועד לא התאפק ומיהר לטעום מהם. למעשה, הם נועדו לאכילה אחרי הסעודה, לא כחלק מן הסעודה, ואילו נאכלו בזמנם להיות חייבים בברכה לפנייהם ואחריהם. המאירי מוסיף על פי הירושלמי הערה של דרך ארץ, גם בהלכות סעודה וגם בהלכות ברכות – אין לקפוץ ולהקדים אכילת מיני המתיקה שנועדו לקינוח – בטרם זמנם. כך גם הסעודה תשמור על מתכונתה המסודרת

ובתוספות כתבו שדין לאחרי סעודה הנזכר כאן אינו כענין סעודות שלנו ולא נאמר אלא בהם שהיה להם סדר בסעודה ולא היו מערבין פת עם פירות כלל אבל אנו אין מסלקין דעתנו מן הפת עד שיסתלק השלחן ואף עם הפירות הבאות לאחר סעודה אנו אוכלין פת לפעמים והכל נקרא בתוך הסעודה... בית הבחירה למאירי ברכות מא ע"ב

וגם הלכות ברכות יתקיימו כראות – הקינוחים יקבלו את הברכה לה הם זכאים בדין, לפנייהם ואחריהם. רק אם אדם אוכל את הפירות כ"עיקר נגיסתו" כרב הונא שאכל תמרים עם הפת – הוא רשאי וראוי לאכלם בתוך הסעודה ואז גם יפטר מברכה נוספת. במובן מסוים עולה מדברי הירושלמי כפי שנתבאר על ידי המאירי, שסדר הברכות של הסעודה מכיל ציפיה להתנהגות

מסוימת של דרך-ארץ בסעודה. כיון שהוא מבוסס על תכנית מבנית מסוימת, שהפרתה משבשת את סדרי הסעודה וגם את סדרי הברכות התלויים בה. המאירי גם מצטט מן התוספות עמדה שסדר הסעודה שבגמרא אינו דומה לסדר הסעודה של ימיהם, ולכן יש להתחשב בסדרים החדשים גם בהלכות הברכות. נראה ששני הסדרים משמשים כיום זה בצד זה. בסעודות ביתיות רגילות, אין אנו מסלקים ידנו מן הפת עד תום הסעודה, גם כשמגישים "מנה אחרונה". אולם בסעודות חגיגיות וציבוריות, בעיקר באולמות שמחות, אכן יש הגשה נפרדת לגמרי של מיני הקינוחים, וקודם להצגתם בדלפק הקינוחים מפנים את מנות הסעודה האחרות.²³

ב. אחד מברך לכולם

בפיסקאות שהובאו לעיל, מן התוספתא, נראה שחלק משמעותי מעיצוב הסעודה היה היחס לאורחים המתכנסים אליה. בגמרא, מוסברת המשמעות ההלכתית של הסדר הזה. סוגית הגמרא מתייחסת להלכה שבמשנה. הנושא הנדון במשנה הוא אימתי כל אחד מברך לעצמו ואימתי אחד מברך לכולם. במשנה קיימת הבחנה בין "יושבין לאכול" לבין "הסבו", בין יין "בתוך המזון", לבין יין "לאחר המזון". לדעת רבי יוחנן, גם פת וגם יין מועילה לו הסבה, ואילו לדעת בשם רב מובאות שתי מסורות מנוגדות, לפת מועילה הסבה, וליין – לדעה אחת אין צורך בהסבה ולדעה האחרת לא מועילה הסבה. הגמרא מצטטת את הברייתא של "כיצד סדר סעודה" ומסבירה את ההבדלים בינה לבין מאמרי האמוראים בענין היין. קודם הסעודה, בפרוזדור, האורחים עדיין עתידיים לעקור ממקומם, ולכן גם מי שסובר שיין לא צריך הסבה, יסכים שכאן אין ההצטרפות מועילה, ואילו בתוך הסעודה ואחריה, כיון שכבר קבעו על הפת, מועילה ההצטרפות גם ליין, ולכן גם מי שסובר

הסבו - אחד מברך. אמר רב: לא שנו אלא פת דבעי הסבה, אבל יין לא בעי הסבה. ורבי יוחנן אמר: אפילו יין נמי בעי הסבה. איכא דאמרי, אמר רב: לא שנו אלא פת - דמהניא ליה הסבה, אבל יין - לא מהניא ליה הסבה. ורבי יוחנן אמר: אפילו יין נמי מהניא ליה הסבה. מיתיבי: כיצד סדר הסבה? אורחין נכנסין ויושבין על גבי ספסלין ועל גבי קתדראות עד שיכנסו כולם... בא להם יין - כל אחד ואחד מברך לעצמו. עלו והסבו... בא להם יין, אף על פי שכל אחד ואחד ברך לעצמו - אחד מברך לכולם. להאיך לישנא דאמר רב: לא שנו אלא פת דבעי הסבה, אבל יין לא בעי הסבה - קשיא רישא! - שאני אורחין דדעתייהו למיעקר. ולהאיך לישנא דאמר רב: לא שנו אלא פת דמהניא ליה הסבה, אבל יין לא מהניא ליה הסבה - קשיא סיפא! - שאני התם, דמגו דקא מהניא ליה הסבה לפת, מהניא ליה הסבה ליין. ברכות מג ע"א

²² כמו הגלידה, הקפה, הפטיפורים – "כיסאני" ו"תרגימא" של ימינו.

²³ למעשה נהוג היום להכליל הכל בברכת המזון ואין מברכים על הדברים הבאים לאחר הסעודה ברכה אחרונה נפרדת. ועי' בביאור הלכה, סימן קצ"ב ד"ה שאין אנו רגילים. ואכמ"ל.

שליין בפני עצמו לא מועילה הסבה, כאן היא מועילה. בכל אופן, המכנה המשותף לכולם הוא, שכאשר מתקיימים התנאים של "קביעות סעודה" יש להם השפעה לא רק על מבנה הברכות של המאכלים במהלך הסעודה, אלא גם על הזיקה ההדדית שבין הסועדים. כאשר מתקיימת "קביעות סעודה" אחד מברך לכולם, וכאשר אין מתכונת של סעודה – כל אחד מברך לעצמו.²⁴

מן הגמרא מובן שיש העדפה לכך שאחד יברך לכולם. בגמרא או בראשונים לא מופיע הסבר מפורש לכך. בברכת "מאורי האש", נחלקו בית שמאי ובית הלל ביושבי בית המדרש: בית שמאי אומרים כל אחד מברך לעצמו, ובית הלל אומרים אחד מברך לכולם. שם מנמקת הגמרא את דעת בית שמאי, "משום ביטול בית המדרש" וכנגדה דעת בית הלל: "משום ברוב עם הדרת מלך".²⁵

בשו"ע הרב העתיק את הנימוק של "ברוב עם הדרת מלך" גם לברכת המצוות, ודן באפשרות שאחד המתפללים בבית הכנסת יוציא את חבריו בברכת הטלית או התפילין. אלא שהוא מעמיד כנגד השיקול של "ברוב עם הדרת מלך" את השיקול של "כדי להרבות בברכות, כי לעולם ירבה אדם בברכות הצריכות". (אורח-חיים, ריג'ו).

האחרונים (שלחן ערוך הרב אורח חיים ריג'ו, ערוך השלחן אורח חיים קע"ה י', והמשנה ברורה בביאור הלכה סימן קסז ד"ה אחד מברך) הביאו את הנימוק של "ברוב עם הדרת מלך" גם לברכת המוציא. בביאור הלכה הביא את הטעם בשם המעדיני יו"ט. הרי שגם הוא לא מצא לכך מקור בגמרא או בראשונים. נראה שלא נצרכו לנמק במפורש, כי זו היתה דרך הברכה הרגילה והמקובלת. ורק במקום שעמד שיקול נגדי – בטול בית המדרש, היו צריכים לנקוט במפורש את הטעם המחייב ברכה אחת לכולם. אולם, גם בלא ביטול בית המדרש קיימת עדיפות לכך שכל אחד יברך לעצמו. כך לדוגמה בברכת המזון, אם אין זימון, חובה ליחלק. ורק אם אחד בור צריך שהשני יוציא בברכתו. ונחלקו הראשונים מה בין ברכת המזון לברכת המוציא. רשב"ם פירש שמכיון שהיא ברכה דאורייתא מחמירים בה, והרא"ש פירש שמכיון שדעתם בתחילת הסעודה היא להצטרף, ואילו בסיום הסעודה דעתם להפרד, לכן בתחילת הסעודה מצטרפים כולם לברכת האחד, ובסיומה, - אם אין זימון - הם נפרדים לברכות שונות.²⁶ מסתבר שהרשב"ם והרא"ש, מציגים שתי עמדות החולקות עקרונית בדבר ערכה של הברכה המשותפת. בעיני הרשב"ם, זו אינה הדרך העדיפה, ועדיף שכל אחד יברך בעצמו. אלא שבתחילת סעודה, הקלו בברכה דרבנן על מנת לחזק את היחד שבסעודה. לעומתו משמע מן הרא"ש, שהדרך של ברכה בחבורה עדיפה – בתנאי שאכן קיימת חבורה שדעתה להצטרף.

לפי שתי השיטות, מובן שלדין "אחד מברך לכולם" בהמוציא, יש תפקיד חשוב בגיבוש חבורת הסועדים לכלל "סעודה אחת".²⁷

²⁴ בן זומא מסביר את דין המשנה לגבי יין בתוך המזון, שכאשר מביאים יין בתוך המזון, כל אחד מברך לעצמו, כי "אין בית הבליעה פנוי" ואין הם מפסיקים לברך יחד. (תוספתא ברכות ד' יב, בבלי ברכות מג א).

²⁵ ברכות נג ע"א

²⁶ עי' שו"ע או"ח קצג א' ונושאי הכלים שם, טור ונושאי כלים שם. ועי' גם בפני יהושע לברכות נג א, הסבור שהטעם של "ברוב עם" מתאים לברכות השבח כדוגמת מאורי האש, יותר מאשר לברכת המצוות והנהנין.

²⁷ מובן לפי זה שעדיף לצאת ידי חובה בברכת המקדש על היין והבוצע על הפת בסעודות שבת, ולא שכל אחד יברך לעצמו. (עי' שלחן ערוך הרב, אורח חיים סימן קעד סעיף יא).

ג.הסבה

המתכונת של קביעת סעודה המתוארת בתוספתא שהובאה לעיל, היא "סעודה ירושלמית" חגיגית ורשמית, עם אורחים מוזמנים, ומבנה מסודר של שלשה או ארבעה חלקים: ההתכנסות בפרוזדור, העליה להסב בטרקלין, "לפני המזון", "המזון", ו"אחרי המזון". אולם בהמשך התוספתא מתוארת גם קביעת סעודה פחות רשמית, של הולכי דרכים. מה שקובע את השיתוף בסעודה במקרה הזה הוא אם יש להם ככר לחם משותפת, או שכל אחד אוכל מכרו. האמוראים התלבטו, אם די בכך שישבו לאכול יחד, או שצריך ממש "הסבה". לראשונה, מופיעה ההתלבטות בין תלמידי רב בשו"ת מן ההלכה של רבם.²⁸ תלמידי רב דנו בשאלה אם צריך ממש הסבה או די בכך שהם מכריזים על כך שיגשו לאכול במקום פלוני. אחרי ההתרגשות מכך שלא למדו די הצורך את

עשרה שהיו מהלכין בדרך אף על פי שכולן אוכלין מככר אחד כל אחד ואחד מברך לעצמו ישבו לאכל אף על פי שכל אחד ואחד אוכל מככרו אחד מברך לכולן תוספתא ברכות ה כג

תורתו של רבם, פתר להם זקן אחד את השאלה. בהגידו בין המשנה לברייתא, הסיק שאם קבעו לאכול במקום מסוים, יש לכך דין קביעת סעודה. אותה השאלה הוצגה בקטע הראשון כדיון פרשני במשנה, וסתירתה מן הברייתא. היא נפתרת במימרא של רב נחמן בר יצחק – חכם מן הדור החמישי. מובן, שהסדר של הגמרא אינו סדר כרונולוגי אלא סדר מבני של סוגיה. תחילה דנו בפירוש המשנה, ולאחר מכן הביאו מעשה לסיוע לפירוש שהוצע למשנה.

הראשונים נחלקו, מהי אותה "הסבה" של הולכי דרכים שלפי ההוה-אמינא היתה נצרכת לקביעת סעודה, ועדיין יש בה צורך במקרה שבו לא קבעו מילולית במפורש שהם מסבים במקום פלוני יחדיו. רב האי גאון סבר, שמדובר בישיבה סביב הלחם. "סחור סחור ללחמא",²⁹ רבנו חננאל פירש שאם התישבו לעסוק בענין אחר, והתחילו לאכול, אין זו הסבה, אבל אם התישבו יחד מלכתחילה לצורך האוכל, די בכך כדי להגדירם כמסבים לסעודה.³⁰ ואילו הרשב"א חלק וסבר שמדובר בהסבה של ממש, על המיטות.³¹ בכל אופן, הרשב"א מסכם שבימינו, כשאין מסבים על מטות, כל שאוכלים סביב שלחן אחד נקרא הסבה.³² מכל הדיונים הללו עולה, שיש צורך להגדיר מתי אנשים נחשבים למשתתפים יחד בסעודה, ומתי אף על פי שהם יושבים זה לצד זה ואוכלים, אין ביניהם "סעודה". נמצא שוב, שהגדרת הסעודה היא ענין מופשט במידה מסוימת. לא רק הנתונים האובייקטיביים של מזון, מקום, והסבה פיזית, קובעים את הסעודה, אלא

היו יושבין כל אחד ואחד [מברך לעצמו, הסבו אחד מברך לכולן] כו'. **הסבו - אין, לא הסבו - לא.** ורמינהו: עשרה שהיו הולכים בדרך, אף על פי שכולם אוכלים מככר אחד - כל אחד ואחד מברך לעצמו; ישבו לאכול, אף על פי שכל אחד ואחד אוכל מככרו - אחד מברך לכולם. **קתני ישבו, אף על פי שלא הסבו!** - אמר רב נחמן בר יצחק, כגון דאמרי: ניזיל וניכול לחמא בדוך פלן.

כי נח נפשיה דרב, אזלו תלמידיהו בתריה. כי הדרי, אמרי: ניזיל וניכול לחמא אנהר דנק. בתר דכרכי יתבי וקא מיבעיא להו: הסבו דוקא תנן, אבל ישבו - לא, או דילמא כיון דאמרי ניזיל וניכול ריפתא בדוכתא פלניתא - כי הסבו דמי? לא הוה בידיהו. קם רב אדא בר אהבה אהדר קרעיה לאחוריה, וקרע קרעיה אחרינא. אמר: נח נפשיה דרב וברכת מזונא לא גמרינן! עד דאתא ההוא סבא, רמא להו מתניתין אברייתא ושני להו: כיון דאמרי ניזיל וניכול לחמא בדוך פלן - כהסבו דמי. ברכות מב ע"ב – מג ע"א

²⁸ הסיפור המוקדם הוא דווקא הקטע השני בגמרא. יתכן שהסיפור על תלמידי רב הובא כדי לתמוך את ההלכה של רב נחמן בר יצחק. וסדר הגמרא הוא שתחילה דייקו בפירוש המשנה, והעמידו כנגדה את הברייתא, ולאחר שפתרוה, הביאו את הסיפור כדי לתמוך. בזה נפתרת במידה מסוימת קושיית הראשונים, מדוע פתחו בדיוק מן המשנה ולא מן הלשון המפורשת ברישא. (תוד"ה הסבו אין). מכיון שהיה ידוע המעשה בתלמידי רב עזר קודם להצעת הדיון בגמרא, ומאופן הצגת השאלה על ידיהם, ברור שאי אפשר לדיין מן המשנה.

²⁹ "הסבו" – לשון סיבוב, "סחור סחור", שמקיפים את הלחם מסביב. (רבנו יונה על הרי"ף, ל' ע"ב)

³⁰ הובא ברא"ש פרק ו' סי' ל"ג.

³¹ רשב"א ד"ה היו יושבין, ברכות מב ע"ב. שיטתו של הרשב"א תמוהה מצד המציאות: מנין להולכי דרכים מיטות להסב עליהן? בירושלמי מדייק "בשבוע הבן היא מתניתא, באורחין, הא בעל הבית בתוך ביתו לא. תאני רבי חייא, אפילו בעל הבית בתוך ביתו". הרשב"א מפרש, שיש הבדל בין סעודה רשמית וחגיגית, שם אין צורך בהכרזה מיוחדת, כי עצם ההצטרפות לסעודה הוא קביעת מקום, מה שאין כן בבית פרטי, אין הם "חבורה", אם לא הסבו יחד סביב שלחן אחד או הכריזו על כך שהם נגשים לסעוד במקום מסוים. כך לדעת רבי חייא, אבל לדעת הסתמא דירושלמי שלפניו, משמע שהכל סומכים על בעל הבית ומכוחו נחשבים לקובעי סעודה אחת. (כך פירש בתוס' הרא"ש ד"ה אחד מברך לכולן).

ההחלטה של המשתתפים להגדיר את עצמם כסועדים יחד.³³

ד. נימוסי הסעודה

הסעודה היא התרחשות חברתית, וככזו היא טעונה בנימוסים והלכות דרך-ארץ, שחלק מהם נוצרו לכבודה של הסעודה, וחלק מהם משקפים את המוסכמות החברתיות והתרבותיות המקובלות בחברה באופן כללי, ומוצאות את מקומן גם בעולמה של הסעודה.³⁴ כך לדוגמה, העקרון שבעל הבית מברך ובוצע לכולם, והאורח מברך ברכת המזון, קשור לענינה של הסעודה עצמה: בעל הבית בוצע כדי שיחלק מן הפת בנדיבות לכל המסובים, והאורח מברך כדי שיברך את בעל הבית.³⁵ המעמד האישי, "בעל הבית" ו"אורח", משקף את המציאות של אדם המזמין אורחים לסעודה בביתו. מעמד זה משתנה, אם כולם אורחים או כולם בעלי בתים. הוא הדין בהלכות הפתיחה באכילה: כדי לתאם את הסעודה כעשייה משותפת, נקבע הכלל שאין המסובים רשאים לאכול לפני הבוצע,³⁶ אך הבוצע אינו רשאי לבצוע ולפתוח בסעודה עד שיביאו מלח ולפתן לפני כל אחד מן הסועדים,³⁷ כך שיוכלו כולם לפתוח באכילה כאחד. גם בהלכות אלה, הנימוסים נובעים מן הצרכים הפנימיים של הסעודה.

לא כן הדבר ביחס לסדר ההסבה, או לקדימות לברכה בחבורת בעלי בתים. במקרה כזה, המעמד האישי נקבע לפי המקובל בחברה ולא על פי הצרכים של הסעודה. זכות הקדימה ניתנת ל"גדול שבהן",³⁸

"לחלוק כבוד לרבו". באופן הזה, הסעודה אינה עולם סגור בפני עצמו, אלא היא אחד מן האתרים בהם באים לידי ביטוי היחסים החברתיים. כמו בית הכנסת ובית המדרש.

הלכה א

מנהגות רבות נהגו חכמי ישראל בסעודה וכולן דרך ארץ, ואלו הן: כשנכנסין לסעודה הגדול שבכולן נוטל את ידיו תחלה, ואח"כ נכנסין ויושבין מסובין, וגדול מיסב בראש ושני לו למטה הימנו, היו שלשה מטות גדול מיסב בראש ושני לו למעלה הימנו ושלישי לו למטה הימנו.

הלכה ב

בעל הבית מברך המוציא ומשלים הברכה ואח"כ בוצע, והאורח מברך ברכת המזון כדי שיברך לבעל הבית, ואם היו כולן בעלי הבית הגדול שבהן בוצע והוא מברך ברכת המזון.

הלכה ג

אין הבוצע רשאי לבצוע עד שיביאו מלח או לפתן לפני כל אחד ואחד ...

הלכה ה

הבוצע נותן פרוסה לפני כל אחד ואחד ... ואין המסובין רשאים לטעום עד שיטעום המברך, ואין הבוצע רשאי לטעום עד שיכלה אמן מפי רוב המסובין, ואם רצה הבוצע לחלוק כבוד לרבו או למי שהוא גדול ממנו בחכמה ויניחנו לפשוט ידו קודם לו הרשות בידו. רמב"ם הלכות ברכות פרק ז

³³ בשיטה מקובצת ד"ה כגון, כתב שהצורך בהסכמה קיים רק כשאין "הוכחה אחרית", אבל אם יש נתונים אובייקטיביים שמצביעים על שיתוף בסעודה, "כגון שמסובים על מטות או שולחן אחד, או מפה אחת, אפילו באו אחד אחד - מצטרפין". ועי' בדברי המאירי בד"ה היו יושבים, דף מב ע"ב, שמציג מחלוקת הראשונים בענין זה.

³⁴ כך לדוגמה, סדר ההסבה על המטות, עוצב על פי המנהגים של הסביבה. רב ששת מתווכח עם ראש הגולה אם הנוהג הפרסי עדיף על הנוהג של חכמים, רק בפרט מסוים - מיקומם היחסי של שלשת הגדולים בסעודה. אבל דרך האכילה היא מוסכמה תרבותית כללית, בארץ ישראל בהקשר הרומאי ובכבל בהקשר הפרסי. בתקופת הראשונים בטלה ההסבה על המטות, וגררה בעקבותיה שינויים רבים בסדרי הסעודה, כפי שנתבאר במהלך שעורנו זה.

³⁵ ברכות מז ע"א

³⁶ ברכות מז ע"א

³⁷ ברכות מ ע"א

³⁸ ברכות מז ע"א, בסעודתם של תלמידי רב, עם כניסתו של רב אחא, התפתח דיון אם "גדול מברך" או "עיקר שבסעודה מברך".

ה. הסעודה – מהות וסמל

הסעודה מוכרת כמקום מפגש ואירוע חברתי שיש לו גם משמעויות תרבותיות ורוחניות רחבות כבר מן התנ"ך. הסעודה שערך אברהם למלאכים, היא המקום בו נתבשרו אברהם ושרה על תפוחות חייהם וסביבתם בשנים הבאות. הסעודות שבהן אירח יוסף את אחיו, הן הזירה שבה התפתח המתח בין האחים לשיאו ובה התרחשה ההתודעות הנרגשת של האחים. הסעודות בבית שאול המלך הן נקודות ציון במתח שבין שאול ודוד, עד לסעודת הפרידה, זו סעודת ראש חודש שדוד נפקד ממנה, בתואנה שהלך להשתתף בסעודת משפחתו בבית לחם, ובעקבותיה עלה זעמו של שאול עד להשחית. סעודות-משתאות מהוות ציר מרכזי בגלגולי העלילה במגילת אסתר, ועוד. גם בימי חז"ל, הסעודה של ינאי המלך ושלומציון המלכה היא הזירה שבה מפגין שמעון בן שטח את כוחה של תורה בפני המלך.³⁹ סעודות של חכמים מופיעות לא רק בעשרות דוגמאות במסכת ברכות – שם הן שייכות לגופי ההלכות של המסכת, אלא גם במקומות אחרים, כציון מקום שבו התרחש דיון הלכתי או אגדי בעל חשיבות. אין צריך לומר, שחובת הסעודה כדרך לביטוי שמחה וגם אבלות, היא ערך מרכזי בפני עצמו: מסעודות שבת ויום טוב דרך סעודת חתונה ושאר שמחות מצוה, ועד סעודת הבראה לאבלים. התודעה של חשיבות הסעודה כמצע להתרחשות חברתית, תרבותית ורוחנית, היא שמחייבת את קידושה והעלאתה למקום מרכזי בסדר עבודת ה' של אדם מישראל. לא רק בדיני הברכות שבהם עסקנו בשעורים קודמים, אלא גם בסדרים ובנימוסים של כל חלקי הסעודה. רב יהודה מנה את אריכות הסעודה כאחד משלשה דברים שמאריכים חייו של אדם. ההסבר הראשוני בגמרא לכך הוא משום שכל עוד הוא

ואמר רב יהודה שלשה דברים [המאריך בהן] מאריכין ימיו ושנותיו של אדם: המאריך בתפלתו, והמאריך על שלחנו, והמאריך בבית הכסא...
והמאריך על שלחנו - דלמא אתי עניא ויהיב ליה, דכתיב (יחזקאל מ"א) המזבח עץ שלוש אמות גבה, וכתיב (יחזקאל מ"א) וידבר אלי זה השלחן אשר לפני ה', פתח במזבח וסיים בשלחן! רבי יוחנן ורבי אלעזר דאמרי תרוייהו: כל זמן שבית המקדש קיים - מזבח מכפר על ישראל, ועכשיו - שלחנו של אדם מכפר עליו.
ברכות נד ע"ב

מסב על שלחנו, יכולים להכנס עניים ונצרכים ולהסב עמו לסעודה, אולם בהמשך, מובאת בגמרא דרשה המעמידה את הסעודה עצמה במקום המקביל לעבודת ה' על המזבח. ושמא אפשר לומר אדרבה – מכיון שלשלחן הסעודה יש חשיבות ומשמעות כה מרובה בחיי האדם, הרי שבמקום המיוחד לעבודת ה', נוצר מעין "שלחן סעודה" סמלי, שבו כביכול מסבים בני האדם לפני הא-להים ואפילו כביכול עם הא-להים, לסעודה משותפת. כפי שהיה גם במעמד הר סיני: "ויחזו את הא-להים ויאכלו וישתו".

הלכות ברכות והלכות דרך ארץ הופכים את הסעודה – כל סעודה – לאירוע טקסי. הדבר מחייב את האדם לתת את דעתו ולכוון את לבו לסעודה, ולא לאכול כלאחר יד, רק כדי לצאת ידי חובה ולהשקיט את רעבונו. זו הדרכה שנועדה לא רק לעמי הארץ והדיוטות, שלא יעשו אכילתם כאכילת בהמה, אלא גם לחסידים ואנשי מעשה, שלא יזלזלו באכילתם מתוך תפיסה של ביטול החומריות והתמקדות ברוחניות. מאמרו של רב אחא בן יעקב, קושר את סדרי הסעודה היומיומיים עם מתן תורה וירידת המן במדבר. חלק מהפיכתו של עם ישראל מעם עבדים לעם בן תרבות, נעשתה על ידי קביעת סדרי סעודה, שלא יהיו "כתרגולין המנקרים באשפה".

"ויאמר משה בתת ה' לכם בערב בשר לאכל ולחם בבקר לשבע..."
אמר רב אחא בר יעקב: בתחלה היו ישראל דומין כתרגולין שמנקרין באשפה, עד שבא משה וקבע להם זמן סעודה.
יומא עה א-ב

בברכות המתארת את שני שלבי של הסעודה. ההלכות בתוספתא הנוגעות לאופן הזמנת האורחים וסדר הגעתם לסעודה, מסייעות להבין את המשל של רבי אליעזר,⁴⁰ על אודות העולם הזה כשלב של הכנה לסעודת המלך, שהפקחין מתכוננים אליה כראוי והטפשים מחמיצים את ההזדמנות. על רקע זה אפשר להבין מדויק

³⁹ ברכות מח א, ובדומה לזה הסיפור על "מלך ומלכה" אנונימיים ורבן גמליאל בפסחים פח ב.

⁴⁰ שבת קנ"ג ב,

יותר את המתח סביב הסעודה של קמצא ובר קמצא, ומדוע בכלל תלה בעל האגדה את החורבן כולו בתקלה חברתית שהתרחשה במהלך סעודה.⁴¹ הדגם של הסעודה הירושלמית המוזכר בתוספתא הוא בית אב לסעודת ליל הסדר. יש צורך להבין את המבנה הקבוע של הסעודה, גם כדי להבין את השינויים שחלו בליל הסדר ונובעים מן הצרכים המיוחדים של חג הפסח.

---

⁴¹ גיטין נה ע"ב, איכה רבה ג ג.